

## تأثیر تنوع فرهنگ بر نحوه درک زنان از هویت خود

زینب بهجومنش<sup>1</sup>

مدرسه علمیه امام خمینی رحمة الله علیه کرمانشاه

### چکیده

مقاله حاضر به بررسی تأثیر تنوع فرهنگی بر نحوه درک زنان از هویت خود می‌پردازد. با توجه به تفاوت‌های فرهنگی در جوامع سنتی و مدرن، هدف اصلی مقاله تحلیل چگونگی شکل‌گیری هویت زنان تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و دینی است. روش پژوهش مبتنی بر تحلیل اسنادی و مطالعات میدانی با استفاده از داده‌های مراکز آماری و پژوهش‌های پیشین است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هویت زنان در جوامع سنتی عمدتاً حول محور نقش‌های خانوادگی و مذهبی تعریف می‌شود، در حالی که در جوامع مدرن، استقلال مالی و مشارکت اجتماعی نقش پررنگ‌تری دارد. همچنین، تنوع فرهنگی و مهاجرت به شکل‌گیری هویت‌های دوگانه و پیچیده منجر شده است.

**کلیدواژه‌ها:** تنوع فرهنگی، جوامع سنتی، جوامع مدرن، مهاجرت، هویت زنان.

هویت زنان پدیده‌ای چندبعدی است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی، دینی، ساختار خانواده و تحولات اجتماعی شکل می‌گیرد. این پژوهش با تمرکز بر تنوع فرهنگی به بررسی نحوه تأثیر این عوامل بر درک زنان از هویت فردی و اجتماعی می‌پردازد. با وجود مطالعات پیشین درباره نقش فرهنگ در هویت زنان، کمتر به تفاوت نگرش و رفتار زنان در جوامع سنتی و مدرن و تأثیر مهاجرت و زندگی چندفرهنگی پرداخته شده است. این پژوهش با تلفیق مبانی نظری و داده‌های میدانی و مقایسه بین‌نسلی، به تحلیل جامع و بومی‌سازی شده فرآیند هویت‌یابی زنان می‌پردازد. سوالات اصلی پژوهش شامل تأثیر فرهنگ، تفاوت‌های نگرشی و رفتاری در جوامع سنتی و مدرن، و بازخوردهای مهاجرت و زندگی چندفرهنگی بر هویت زنان است، و سوالات فرعی نقش رسانه‌ها، تحولات نسلی و سایر عوامل اجتماعی را بررسی می‌کنند.

## ۱. مبانی نظری و هویت زنان در فرهنگ‌های مختلف

### ۱.۱ هویت و ابعاد آن

هویت زنان در بسترهای اجتماعی و فرهنگی شامل دو حوزه اصلی هویت فردی و جمعی است. در جوامع سنتی، هویت زنان عمدتاً با نقش‌های خانوادگی و تبعیت از هنجارهای مذهبی و فرهنگی شکل می‌گیرد و زنان به‌عنوان پاسداران خانواده و میراث فرهنگی بازنمایی می‌شوند (پیرزاد، ۱۳۸۰، ص ۸۹). در جوامع مدرن، هویت زنانه دچار تحول شده و زنان علاوه بر نقش خانوادگی، در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فعال هستند و بر استقلال فکری، اقتصادی و اجتماعی خود تأکید دارند؛ طبق آمار مرکز آمار ایران، ۷۴٪ از زنان شاغل در تهران، استقلال مالی را مؤلفه مهم هویت خود می‌دانند (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰، ص ۳۵).

### ۲.۱ تنوع فرهنگی و شاخص‌های آن

تنوع فرهنگی و تفاوت‌های ساختاری اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نقش مهمی در شکل‌گیری هویت زنان دارند. در ایران، نابرابری‌های جنسیتی همچنان پابرجاست و طبق شاخص توسعه انسانی جنسیتی، این کشور در

جایگاه ۱۱۶ جهانی قرار دارد، نشان‌دهنده محدودیت‌های دسترسی زنان به آموزش و فرصت‌های اقتصادی است (UNDP, 2021, p. 183). در مقابل، جوامع چندفرهنگی مانند آذربایجان، زنان را به کنشگرانی فعال در حفظ و اشاعه فرهنگ بومی تبدیل می‌کنند؛ این زنان با انتقال زبان، آیین‌ها و رسوم سنتی، سهم مهمی در تداوم هویت فرهنگی و تنوع اجتماعی ایفا می‌کنند (سبحانی، ۱۳۸۲، ص ۱۱۷).

### ۳.۱ رابطه فرهنگ و هویت زنان

فرهنگ نقش اساسی در شکل‌گیری هویت زنان دارد و در بسیاری از جوامع اسلامی، هنجارهای سنتی محدودکننده آزادی‌های فردی و اجتماعی آنان را تحمیل می‌کند؛ طبق گزارش سازمان ملل، حدود ۷۳٪ زنان تحت تأثیر این سنت‌ها زندگی می‌کنند (سازمان ملل، ۲۰۲۱، ص ۲۲). با این حال، زنان با بهرمگیری از هنرهای بومی و صنایع دستی، مانند گلیم‌بافی، به شیوه‌ای خلاقانه و نمادین هویت و تجربه‌های خود را بازنمایی و حفظ می‌کنند (Alexievich, 2015, p. 156).

### ۴.۱ نگرش زنان در جوامع سنتی و مدرن

نگرش زنان نسبت به روابط پیش از ازدواج و نقش‌های سنتی زنانه با نوع جامعه و بافت فرهنگی آن متفاوت است. در جوامع سنت‌گرا مانند استان کردستان، اکثریت زنان با روابط پیش از ازدواج مخالف (۸۷٪) و پذیرش نقش‌های سنتی مانند مادری و همسری بالا (۹۲٪) است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰، ص ۳۱؛ سبحانی، ۱۳۸۲، ص ۹۵). در مقابل، در شهرهای مدرن مانند تهران، مخالفت با روابط پیش از ازدواج به ۴۴٪ و پذیرش نقش‌های سنتی به ۶۳٪ کاهش یافته که نشان‌دهنده کاهش نفوذ هنجارهای سنتی و افزایش گرایش به هویت فردی و نقش‌های مشارکت‌محور است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰، ص ۳۵؛ پیرزاد، ۱۳۸۰، ص ۱۴۲).

## ۲. عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر شکل‌گیری هویت زنان

### ۱.۲ نقش باورهای دینی، اخلاقی و اجتماعی

#### الف) الگوهای تربیتی و فرهنگی

الگوهای تربیتی خانواده، به‌ویژه نقش مادر، عامل بنیادی در شکل‌گیری هویت زنان است و ارزش‌ها و

رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی را در فرد نهادینه می‌کند (حسینی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۵۷). در کنار این، رسانه‌های نوین و شبکه‌های اجتماعی دیجیتال با ارائه سبک زندگی و الگوهای ارتباطی متفاوت، تأثیر قابل توجهی بر نگرش‌ها و هویت زنان دارند و باعث شکل‌گیری هویت‌های چندلایه و متنوع می‌شوند که عناصر سنتی و مدرن در آن‌ها همزیست یا در تقابل هستند (مهدوی‌پور، ۱۴۰۲، ص ۸۹).

## ب) تأثیر باورهای دینی

باورهای دینی نقش مهمی در شکل‌گیری هویت زنان دارند و در جوامع سنتی، هویت فردی و اجتماعی زنان عمدتاً با ارزش‌ها و آموزه‌های مذهبی پیوند خورده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱، ص ۴۳). در جوامع مدرن‌تر، مانند تهران، دین همچنان بخشی از هویت زنان است، اما پابندی عملی به الزامات دینی کمتر است؛ هویت دینی زنان در این فضاها چندلایه و ترکیبی از عناصر سنتی و مدرن بازتعریف می‌شود (همان، ص ۴۷).

## ۲.۲ نقش ارزش‌های خانوادگی و قومی

### الف) انتقال فرهنگ در خانواده

نهاد خانواده نقش محوری در شکل‌گیری هویت زنان دارد. خانواده‌های سخت‌گیرانه باعث شکل‌گیری هویت تابع و محدود می‌شوند و استقلال فکری را کاهش می‌دهند (زارعی، ۱۳۹۸، ص ۱۱۵)، در حالی که خانواده‌های گرم و تعامل‌محور، زمینه رشد هویتی پایدار، منعطف و مستقل را فراهم می‌کنند و زنان در چنین محیط‌هایی سطح بالاتری از تصمیم‌گیری و مشارکت اجتماعی دارند (رحمانی، ۱۴۰۰، ص ۷۲).

### ب) چالش‌های انتقال فرهنگی

گسترش فضای مجازی و تکنولوژی‌های ارتباطی موجب گسست نسلی در خانواده و کاهش نقش آن در انتقال ارزش‌های فرهنگی شده است؛ دختران جوان بیش از سایر گروه‌ها، اینترنت را به مرجع هویتی خود تبدیل کرده‌اند (باقری و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۹۳). این تغییر، جایگزینی ارزش‌های مدرن و جهانی به جای سنت‌های بومی را به دنبال دارد و ممکن است هویت زنان را چندپاره یا دچار سردرگمی کند. سطح تحصیلات

والدین نیز بر پذیرش این ارزش‌ها تأثیرگذار است و خانواده‌های با تحصیلات بالاتر، پذیرش ارزش‌های نوین در دختران را تا ۳۵٪ افزایش داده‌اند (صادقی، ۱۴۰۱، ص ۶۱).

## ۳.۲ نقش نسل‌ها در بازتعریف هویت

### الف) الگوهای نسلی

هویت زنان در ایران به‌شدت تحت تأثیر ویژگی‌ها و تجربه‌های هر نسل شکل گرفته است. نسل انقلاب اسلامی (۱۳۳۰-۱۳۴۵) هویتی جمعی و آرمان‌گرا دارد که بر ارزش‌ها و اهداف اجتماعی-سیاسی آن دوره مبتنی است و نقش‌های اجتماعی و وظایف جمع‌گرایانه برجسته‌اند (پرهیزگار، ۱۳۹۹، ص ۳۴). در مقابل، نسل متولد دهه ۱۳۸۰ با رشد در فضای فناوری و شبکه‌های اجتماعی، هویتی «جسمیت‌یافته» دارد که ظاهر و بازنمایی بدن محور اصلی آن است (مهدخانی، ۱۴۰۳، ص ۱۱۸).

### ب) مکانیسم‌های بازتعریف هویت

تکنولوژی نقش کلیدی در بازتعریف هویت نسلی دارد؛ نسل دهه ۱۳۶۰ ویدئو را به‌عنوان ابزار تثبیت و انتقال هویت فرهنگی به‌کار گرفته است (خسروی‌راد، ۱۴۰۳، ص ۸۵)، در حالی که نسل دهه ۱۳۸۰ با شبکه‌های اجتماعی، هویت خود را از طریق بازنمایی تصویری و جسمانی نشان می‌دهد و حضور اجتماعی فعال و بصری دارند (مهدخانی، ۱۴۰۳، ص ۱۲۲).

## ۳. هویت زنان در بستر چندفرهنگی و مهاجرت

### ۱.۳ هویت زنان مهاجر و دوفرهنگی

زنان مهاجر در محیط‌های فرهنگی متفاوت، هویتی دوگانه تجربه می‌کنند که ترکیبی از ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگ مبدا و مقصد است. آن‌ها به‌عنوان واسطه‌های فرهنگی عمل می‌کنند و باید تعادل میان انتظارات هر دو فرهنگ برقرار کنند. این تجربه چالش‌برانگیز، اما فرصت‌هایی برای رشد فردی، بازتعریف هویت و توسعه توانایی‌های نوین فراهم می‌آورد (کاظمی، ۱۳۹۹، ص ۷۸؛ Smith & Khawaja, 2011, p. 432).

### ۲.۳ مؤلفه‌های اصلی هویت در مهاجرت

ناشی از مهاجرت، تضادهای سنت و مدرنیته و شبهه‌افکنی‌های فضای مجازی، موضعی آگاهانه، متعادل و مبتنی بر عزت نفس دینی اتخاذ کند و در نهایت، نه تنها هویت خویش را از گزند بحران‌ها حفظ کند، که به بازیگری فعال و هویت‌ساز در فرهنگ جامعه خود نیز تبدیل شود.

پژوهش نشان می‌دهد هویت زنان پدیده‌ای پیچیده، پویا و چندوجهی است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و تاریخی شکل می‌گیرد و با گذر زمان تغییر می‌کند. در جوامع سنتی، هویت زنان عمدتاً مبتنی بر نقش‌های خانوادگی و معیارهای مذهبی است، در حالی که در جوامع مدرن، استقلال مالی و مشارکت اجتماعی و سیاسی از عناصر اصلی هویت زنانه به شمار می‌رود. تنوع فرهنگی و مهاجرت موجب ظهور هویت‌های دوگانه و پیچیده شده که هم چالش‌ها و هم فرصت‌های رشد فردی و اجتماعی را فراهم می‌کند. همچنین پیشرفت فناوری و توسعه رسانه‌ها نقش مهمی در بازتعریف و بازسازی هویت زنان دارد. این نتایج بر ضرورت توجه به تنوع فرهنگی، پیچیدگی‌های هویتی و حمایت مؤثر از زنان در فرآیند شکل‌گیری هویت تأکید می‌کند و مسیر تحقیقات آینده را هموار می‌سازد.

۱. احمدی، نرگس. (۱۴۰۱). «آمیختن مؤلفه‌های هویتی در زنان معاصر». مطالعات زنان، ۱۵(۱)، ۷۰-۸۵.
۲. پیرزاد، زویا. (۱۳۸۰). عادت می‌کنیم. تهران: نشر مرکز.
۳. حسینی، سیدمحمد و همکاران. (۱۴۰۰). «نقش مادران در انتقال ارزش‌های اخلاقی». فصلنامه علوم تربیتی، ۱۲(۳)، ۵۵-۷۰.
۴. خسروی‌راد، مریم. (۱۴۰۳). نقل گیتی. مشهد: نشر به‌نشر.
۵. سبحانی، محمدتقی. (۱۳۸۲). الگوی جامع شخصیت زن مسلمان. قم: دفتر مطالعات زنان.
۶. شریفی، محسن. (۱۴۰۲). «رسانه‌ها و بازتعریف هویت زنان». مجله مطالعات فرهنگی، ۲۰(۴)، ۱۰۵-۱۲۰.
۷. طباطبایی، فاطمه. (۱۴۰۳). نسل جدید و بازتعریف هویت زنانه. تهران: نشر اندیشه معاصر.
۸. فاطمی، رضا. (۱۳۹۷). «نقش نگرش‌های جنسیتی در هویت مهاجران». مجله جامعه‌شناسی ایران، ۲(۴)، ۶۰-۷۵.
۹. کریمی، رضا. (۱۴۰۰). «تغییر نگرش‌های فرهنگی زنان ایرانی». جامعه‌شناسی فرهنگی، ۱۳(۲)، ۹۰-۱۰۵.
۱۰. مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). سنجش نگرش‌های اجتماعی زنان. گزارش شماره AMAR-1400-SS-05.
۱۱. مهدخانی، فائزه. (۱۴۰۳). «هویت جسمیت‌یافته در اینستاگرام». زن در فرهنگ و هنر، ۱۵(۲)، ۱۱۵-۱۳۰.

۱۲. نجفی، سارا. (۱۴۰۰). «نقش زبان در سازگاری مهاجران». مطالعات فرهنگی، ۸(۱)، ۵۰-۶۵.
۱۳. الکسیوویچ، سوتلانا (). (Alexievich, Svetlana, ۲۰۱۵). چهره غیرزنانه جنگ. نیویورک: جیگساو.
۱۴. بری، جان دبلیو (). (Berry, John W., ۱۹۹۷). مهاجرت، فرهنگ‌پذیری و سازگاری. روانشناسی کاربردی، ۴۶(۱)، ۵-۳۴.
۱۵. کستلز، استفان (). (Castles, Stephen, ۲۰۰۰). چشم‌اندازهای جهانی مهاجرت و توسعه. مرور جمعیت و توسعه، ۲۶(۳)، ۵۵۷-۵۸۴.
۱۶. گارسیا، کارلا و دلاگازا، گابریلا (). (García, Carla & De La Garza, Gabriela, ۲۰۱۵). چندفرهنگی‌گرایی و هویت زنان: تجربه مهاجران. مجله زن و فرهنگ، ۲۸(۲)، ۲۰۰-۲۱۵.
۱۷. گیدنز، آنتونی (). (Giddens, Anthony, ۱۹۹۱). مدرنیته و هویت خود: خود و جامعه در عصر مدرن متأخر\*. استنفورد: انتشارات دانشگاه استنفورد.
۱۸. هال، استوارت (). (Hall, Stuart, ۱۹۹۰). هویت فرهنگی و دیاسپورا. در جاناتان رادرفورد (ویرایشگر)، هویت: جامعه، فرهنگ، تفاوت (صص. ۲۲۲-۲۳۷). لندن: لارنس و ویشارت.
۱۹. اینگلهارت، رونالد و نوریس، پپیا (). (Inglehart, Ronald & Norris, Pippa, ۲۰۰۳). جزر و مد رو به رشد: برابری جنسیتی و تغییر فرهنگی در سراسر جهان. کمبریج: انتشارات دانشگاه کمبریج.
۲۰. جنکینز، ریچارد (). (Jenkins, Richard, ۲۰۰۸). هویت اجتماعی. لندن: روتلج.
۲۱. مک‌روبی، آنجلا (). (McRobbie, Angela, ۲۰۰۹). عواقب فمینیسم: جنسیت، فرهنگ و تغییر اجتماعی. لندن: انتشارات سیج.
۲۲. اسمیت، لوئیس و خواجا، نگین غلام (). (Smith, Louise & Khawaja, Nigar G., ۲۰۱۱). مروری

بر تجربیات فرهنگ‌پذیری دانشجویان بین‌المللی. مجله بین‌المللی روابط بین‌فرهنگی، ۳۵(۶)، ۶۹۹-۷۱۳.

۲۳. تاگوچی، هیرومی لسلای (). (Taguchi, Hilary Leslie, ۲۰۱۴). مذاکره هویت در جهان جهانی‌شده\*. نیویورک: روتلج.

۲۴. برنامه توسعه ملل متحد (). (UNDP, ۲۰۲۱). گزارش توسعه انسانی. نیویورک: سازمان ملل متحد.

۲۵. حلی، حسن بن یوسف. (۱۳۸۴ق). الالفین فی امامه امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع). قم: انتشارات دارالذخائر.

۲۶. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۹). نظام حقوق زن در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.

۲۷. (۱۴۰۰). صحیفه سجادیه (کاظم عابدینی مطلق، مترجم). قم: انتشارات عصر ظهور.

۲۸. (بیتا). مفاتیح الجنان. قم: انتشارات اسوه.

۲۹. (۱۴۰۲). امام‌شناسی و آثار تربیتی آن. سایت حوزه.